

PAPP VIKTOR

Budapest a professzionalizáció élén

A budapesti és a vidéki ügyvédség kapcsolata a dualizmus időszakában

DOI: <https://doi.org/10.56944/multunk.2023.3.4>

A tanulmány a dualizmus kori magyar ügyvédség történetével foglalkozik, és három kulcsfogalom köré épül: főváros, vidék, professzionalizáció.¹ E meghatározások jelentőségét, valamint egymáshoz való viszonyát néhány gondolat erejéig mindenképp szükséges tisztázni.

Az ügyvédséget egyaránt szokták a klasszikus, illetve az értelemi hivatások közé sorolni. Az Everett Hugheshoz és Harold Wilenskyhez kötődő, a magyar tudományos köztudatban csak jóval később meghonosodó tipológia szerint a foglalkozások egy jól modellezhető séma nyomán alakulnak át, fejlődnek ki, ezt nevezzük professzionalizációnak.

A fejlődés elemei öt nagyobb fázisra bonthatók, úgymint főfoglalkozássá válás, szakmai képzés megindítása, szakegyesület alapítása, törvényi szabályozás elnyerése és formális etikai kódex.² A professzionalizáció forгатókönyve lényegében kész receptet kínál arra, hogy a foglalkozások miképp válhattak/válhatnak hivatássá, az előbb sorolt tényezők ugyanakkor felcserélődhetnek. E tudományos paradigma értelmében tehát klasszikus hivatásnak tekinthető az ügyvédi, hiszen más szakmákhoz képest

¹ A tanulmány *A professzionalizáció története. Magyarország a 19–20. században európai kontextusban* című NKFIH (sz. 132451) projekt és a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. A tanulmányhoz fűzött észrevételekért köszönettel tartozom az anonim lektoroknak és a szerkesztőknek!

² Harold WILENSKY: Minden szakma hivatás? *Korall*, 2010/42. 24–32.

korábban járta be a professzionalizáció forгатatókönyve által dik-tált fejlődést, és ami legalább ennyire fontos, a nevezett lépcső-fokok egyikét sem hagyta ki.³ Az ügyvédekre nézve ráadásul az értelmi hivatásokra vonatkozó ötletes „definíció” is jól megállja a helyét:

A hivatások olyan foglalkozások, amelyeknek képviselői hatal-mas károkat képesek okozni egyénnek, közösségnek egyaránt. Ha a sebész átvágja a torkunkat, kevéssé vigasztal, hogy majd megbüntetik; a gyógyszerész szó szerint méregkeverő, csak ép-pen a javunkat is, és nem csak a javainkat akarja, s még sorol-hatnánk példákat. E hivatások gyakorlóinak ki vagyunk szolgál-tatva, és mégis biznunk kell bennük. Az emberi közösség ezért joggal dönthet úgy, hogy jóindulatukat kiváltságokkal vásárolja meg, illetőleg bizonyos értelemben kollektív felelősséget érvénye-sít velük szemben.⁴

A magyar ügyvédség történetével foglalkozó munkák eddig ke-vés figyelmet szenteltek a professzionalizáció térbeli kivételései-re.⁵ Márpedig bizonyos társadalomtörténeti kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy egyes régiókban a fővárosoknak, regionális központoknak elengedhetetlen szerepe volt a modern hivatások kialakulásában.⁶ Itt elsősorban nemcsak arra kell gondolnunk,

³ A tipológia kritikájára, illetve az attribútum jellegű megközelítés árnyalására lásd VÁRI András: Félprofik, parciális polgárok, egészen úriemberek? A professzionalizációs folyamat útjai és kutatási alternatívái a 19. századi Európában. *Korall*, 2010/42. 151–178.

⁴ HALMOS Károly–SZÍVÓS Erika: Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: a hivatások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall*, 2010/42. 9.

⁵ KOVÁCS M. Mária: *Liberalizmus, radikalizmus, antiszemitizmus. A magyar orvosi, ügyvédi és mérnöki kar politikája 1867 és 1945 között*. Helikon Kiadó, [Budapest], 2001; NAVRATIL Szonja: *A jogász hivatásrendek története Magyarországon (1868/1869–1937)*. (ELTE Jogi Kari Tudomány 25.) ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. Pozitív példaként említendő az alábbi monográfia, amely az ügyvédi kamarai rendszer megszületését és intézménytörténetét az országos lépték mellett Pécs város és Baranya vármegye tükrén keresztül vizsgálta. KORSÓS NÉ DELACASSE Krisztina: *Az ügyvédi kamarák megszületése Magyarországon*. (Institutiones Juris, Dialóg Campus Szakkönyvek.) Dialóg Kiadó–PTE ÁJK, Budapest–Pécs, 2012.

⁶ „Egy másik, nem kizárólagosan magyar, de Magyarországra is jellemző sajátosság a főváros központi, mi több, hegemon szerepe az értelmiségi rétegek megszerveződésének folyamatában. Az ország erős centralizáltságának hangsúlyozásakor azonban a kölcsönhatásokra sem árt felhívni a figyelmet. Budapest

hogy az elhelyezkedés, infrastruktúra, szakmai kilátások, kulturális és társadalmi tényezők okán nagyobb számban indultak meg az ügyvédek, illetve más értelmi hivatásúak a főváros felé, hanem arra is, hogy ezek a városi központok lényegében domináns szerepet játszottak a hivatások érdekérvényesítési törekvéseiben, a szakmai kapcsolatok felépítésében és működtetésében. Korábbi írásomban jómagam is hangsúlyoztam, hogy az ügyvédi hivatást űzők körében a reformkori Pest számos előnyt tudott kínálni a vidéki praxissal szemben.⁷ A professzionalizáció folyamata, valamint a választott vizsgálati csoport miatt jelen tanulmányban fővároson, Budapesten egyaránt értendő a közigazgatási és gazdasági központ, illetve az ügyvédség itt csoportosuló grémiuma, az 1875 óta fennálló Budapesti Ügyvédi Kamara és annak különféle bizottságai, a fővárosi szakmai egyesületek, az országos ismeretségi gyakorló ügyvédek. Budapesti ügyvédeken a fővárosi kamara tagjait értjük, tehát e tekintetben nemcsak az akkori Budapest, hanem egy jóval tágabb terület településeinek ügyvédei is idesorolandók. A fővárosi kamara területi hatóköre ugyanis három törvényszék (budapesti, pestvidéki, kalocsa) illetőségére terjedt ki, a budapesti kamarához tartoztak a főváros környéki járások, valamint a környező városok és nagyobb települések (Szentendre, Vác, Újpest, Kispest, Kiskunhalas, Kalocsa) ügyvédei egyaránt. Ez utóbbi területek népessége (mintegy 800 ezer fő) ráadásul 1910-re már jelentős mértékben megközelítette a fővárosi népességszámot (880 ezer fő).

Mindezek után könnyebben értelmezhetőek a tanulmány főbb kérdései is: a főváros (fővárosi ügyvédség) mennyire töltött be központi szerepet az ügyvédi hivatás dualizmus kori

modern nagyvárossá alakulása nemcsak előfeltétele a modern szakmai szerveződésnek (például az országos szakmai egyesületek kialakulása szorosan kötődik az erős nemzeti központ létrejöttéhez), hanem ennek a fordítottja is igaz: a felsőoktatás jelentős részének és a szakmai közéletnek budapesti koncentrációja tovább erősíti a főváros centrális szerepét.” Szívós Erika: Kartársak és harcostársak. Vázlat a professzionalizáció magyarországi történetéhez. In: BÓDY Zsombor–MÁTAY Mónika–TÓTH Árpád (szerk.): *A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000. 38.

⁷ PAPP Viktor: Ügyvédi praxis a horizonton. Az ügyvéddé válás motivációi a hosszú 19. században. *Korall*, 2022/90. 65–67.

DOI: <https://doi.org/10.52656/KORALL.2022.04.003>

professzionalizációjában? Milyen viszony alakult ki a fővárosi és a vidéki ügyvédség között a vizsgált korszakban? A problémák kibontását értelemszerűen a korabeli észlelések, a legismertebb ügyvédtipológiák összefoglalásánál kell kezdenünk. Ezt követően kerül sor a budapesti és a vidéki ügyvédség létszámának összevetésére, a generációváltás jelenségének értelmezésére. A második elemző fejezet az ügyvédi joggyakorlathoz, az ügyvédjelöltek felkészültségéhez kapcsolódik, míg a harmadikban a nyugdíjügy kérdése kerül bemutatásra.

Ügyvédtipológiák a századfordulóról

Az értelmezési kontextushoz szorosan illeszkednek azok a korabeli észlelések, amelyek tipizálni, kategorizálni kívánták az egyik legszámosabb értelmi hivatást. Szende Pál (1879–1934) ügyvéd, későbbi polgári radikális politikus 1910-ben tartott előadást *A magyar ügyvédség válsága* címmel, amely több ok miatt is megkerülhetetlen az ügyvédség tárgyalásakor.⁸ Szende Pál szerint az 1870-es évektől kezdődően mind a szélesebb magyar társadalom, mind a magyar ügyvédség egyre inkább elszegényedett, proletarizálódott. A szerző a létszámadatok ismeretében megállapította, hogy az ügyvédi karon belül jelentős mértékűvé vált a „túlzsúfoltság”, egyre több lett a szegény ügyvéd. Ez részben annak is volt köszönhető, hogy korábban számos ügyvéd csak „címzetesként” került be az ügyvédség soraiba, tényleges

⁸ Szende Pál „feudális” és „merkantil” ügyvédtipológiája olyannyira meghatározta a későbbi beszédmódokat, hogy még az utóbbi évtizedek feldolgozásai sem kívántak azon módosítani, megállapításai mélyen beivódtak az ügyvédekről szóló művek értelmezési kereteibe. KOVÁCS M.: I. m. 42–43.; UTASI Ágnes: Középosztályi életvitel és életstílusok. Az ügyvédek mintája. In: UTASI Ágnes (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 1999. 18–19. Érdekes eset, amikor a dichotomikus megközelítést már nem is az eredeti szerzőtől, hanem egy későbbi – explicit módon ki sem fejtett – koncepciótól kölcsönzik. Fónai Mihály így a „feudális” és „merkantil” ügyvédség kategorikus megkülönböztetését Weis Istvánnak tulajdonítja. FÓNAI Mihály: A jogászok szociológiai jellemzői: létszám, foglalkozás, kor és nem szerint. In: JAKAB András–GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Budapest, 2016. 941.

gyakorlatot nem folytattak, ám a század végére megjelent egy új generáció, amely hivatásának és főfoglalkozásának tekintette az ügyvédkedést. Az ügyvédi kar – Szende olvasatában – nem egységes egész, hanem két nagyobb ügyvédi típusból tevődik össze. Az egyik csoportot „nem teljesen szabatos, de kifejező műszóval feudális típusnak” nevezte. Ez a csoport jó kapcsolatokat ápolit az államigazgatással, a hatóságokkal, a bíróságokkal, mivel származásuk és társadalmi állásuk „egyívású” volt. A „merkantil” típusú ügyvédség az ipar és a kereskedelem köreiben kereste megélhetését, „jelentékeny részük a zsidósághoz” tartozott. Szende egyik fő megállapítása továbbá, hogy „az ügyvédi pálya Magyarországon is az utóbbi évtizedekben teljesen kapitalizálódott és kommercializálódott”.⁹

Szende Pál feudális–merkantil dichotómiája egy az egyben rímel a korszak egyik legfontosabb gazdasági, közéleti vitatémájára, az agrár–merkantil ellentétre,¹⁰ a megnevezéseken túl a fogalmak által jelölt kategóriák is messzemenően nagy átfedést mutatnak. A „feudális” ügyvédek ugyanis nem tesznek mást, mint az „úri Magyarország” rendszerét fenntartva szolgálják ki a (nagy)birtokos társadalom érdekeit azáltal, hogy jogi ügyleteiket elvállalják, a mindenkori kormánnyal és az állammal pedig jó kapcsolatot tartanak fenn – szól a Szende-féle narratíva. A „merkantil” ügyvédek azonban az ipar és a kereskedelem oldalán állnak, az ő ügyfélkörük a fennálló rendszer átalakításában, reformjában érdekelt. Ezek a megállapítások azért is különösen relevánsak, mert bár csak közvetett módon, de megjelenik a főváros–vidék szembenállás a hivatás belső rétegződésének tárgyalásakor. „Feudális” ügyvédségen ugyanis könnyen érthetjük a vidéki, míg „merkantil” ügyvédségen a fővárosi ügyvédséget, legalábbis annak az elszegényedést még elkerülő részét. Szintén nem elhanyagolható, hogy a különféle kategorizálásoknál a ket-tősség, a dichotómia állandóan visszatérő értelmezési rendszer. A parlament társadalmi összetételét vizsgáló munkák azonban

⁹ SZENDE Pál: A magyar ügyvédség válsága. *Huszedik Század. Társadalomtudományi és Szociálpolitikai Szemle*, 1912/13. 36., 40–41.

¹⁰ FEHÉR György: *Darányi Ignác pályája (1849–1899)*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 86–99., 142–154.

nem a társadalmi származás, a vallás, a „feudális” és „merkantil” jelleg szerint kategorizálták az ügyvéd-politikusokat, hanem a képviselt ügyfélkörre voltak tekintettel. Az egyik típusba azokat sorolták, akik csak egy ügyfelet (egy uradalmat, bankot vagy gyárat) képviseltek („egy-ügyű ügyvédek”), a másik csoport kiterjedt megbízói körrel rendelkezett („politikai vállalkozók”).¹¹ Ráadásul előbbieket a kormánypártban, utóbbiak inkább az ellenzéki (főleg a függetlenségi) oldalon foglaltak helyet.¹²

Buday Dezső (1879–1919) jogakadémiai tanár, közíró szintén az 1910-es években fejtette ki nézeteit. Szendéhez hasonlóan Buday is két tömbre bontotta az ügyvédi réteg elemeit, ám nála a származási kérdés eltűnésével a vagyoniasság és a keresetek szerepe még nagyobb hangsúlyt kapott az osztályhelyzet bemutatásánál. Szerinte a századforduló környékén az ügyvédség egyik fő jellemzője a Budapestre „tolulás” volt, amelynek eredményeként az 1910-es években az ügyvédi kar egynegyede praktizált a fővárosban. Buday európai példákat is felvonultatott a munkájában a magyarországi helyzet pontosabb érzékeltetése érdekében: míg Franciaországban az ügyvédi hivatás intézményi szinten volt két részre osztva (*avou-ék* és *avocat-k*), addig nálunk ez a megosztottság szerinte kizárólag a fővárosi karon belül mutatkozott meg.¹³ Végül arra hívta fel a figyelmet, hogy a vidéki ügyvédség jelentősen különbözött a fővárositól, a vidéki praxis

¹¹ LAKATOS Ernő: *A magyar politikai vezetőréteg, 1848–1918. Társadalomtörténeti tanulmány*. Magánkiadás, Budapest, 1942. 74–75.; ILONZSKI Gabriella: *Képviselők és képviselő Magyarországon a 19. és 20. században*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009. 129–130.

¹² Az ügyvéd-politikusok kettős felosztásának bírálatára lásd: MATOLCSI Réka: Az ügyvédi és a politikusi tevékenység kapcsolata a dualizmus korában. *Modern Magyarország*, 2019–2020/6. 33.; CIEGER András: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall*, 2010/42. 131–150.

¹³ „Az egyik az ünnepi ügyvéd, a dísz-ügyvéd, a ki csak tízezer koronás perket vállal és ha a fórumon szerepel, akkor a sajtóiroda lesi a szavait, igazi működési helye azonban a ministeriumok előszobája. A másik az ügynök-ügyvéd. A cégbejegyző, a kereskedelmi vállalatok ügyésze, voltaképpen alkalmazottja. Ennek az üzleti helyiség és a kávéház a működési tere, irodája tulajdonképpen nincsen.” BUDAY Dezső: *Magyarország honorácior osztályai*. Szociografiai vázlat. *Budapesti Szemle*, Budapest, 1916. 12.

„egyenletesebb, normálisabb”, jövedelem és munkakör tekintetében kiegyensúlyozottabb volt.¹⁴

Buday észrevételei azért különösen relevánsak számunkra, mert a fővárosi és a vidéki ügyvédség között feltételezett ellentét/egymásrautaltságot a későbbi művek egyáltalán nem hangsúlyozták. Sőt, mint az látható volt, az említett szerzők is a fővárosi–vidéki szembenállást többnyire csak közvetett módon mutatták be, sokkal nagyobb hangsúlyt helyeztek a fővárosi ügyvédség belső megosztottságára, differenciálódására. Mind a fogalomhasználat, mind a más jellegű források analízise ugyanakkor abba az irányba mutat, hogy a budapesti és a vidéki ügyvédek közötti kapcsolat meghatározó szerepet játszott az egész hivatás professzionalizációjának sikerességében.

A budapesti ügyvédség súlya

A következőkben a fővárosi és a vidéki ügyvédség számának és arányának változását mutatom be 1875 és 1910 között a korabeli statisztikai adatok alapján (lásd *1. táblázat*).¹⁵

Ezek az adatsorok rámutatnak, hogy a kamarák felállításától (1874–1875) a századfordulóig a vidéki ügyvédség létszáma stagnált, míg a budapesti ügyvédségé már 1885-től folyamatosan növekedett. A századfordulótól mind a vidéki, mind a fővárosi ügyvédi kar létszáma a korábnál magasabb szintű növekedést mutatott, 1905-től már évente átlagban 166, illetve 88 ügyvéddel emelkedett. Az ügyvédség összlétszáma így 1900 és 1910 között jelentősen, közel 2000 fővel (41%-kal) bővült, és ugyan a budapesti növekedés (53%) nagyobb arányú volt, mint a vidéki (37%), utóbbi területeken is látványos volt a létszámváltozás.

¹⁴ Uo.

¹⁵ KRÁLIK Lajos: *A magyar ügyvédség. Az ügyvédi kar.* Franklin-társulat, Budapest, 1903. I. kötet. 261., 263–264.; *Statisztikai Évkönyv.* 1900. 736., 1905. 445., 1910. 450. Forrás:

<https://adt.arcanum.com/hu/collection/KormanyjelStatEvkonyv> (Letöltve: 2023. 07. 28.) Fővárosi ügyvédnek itt is a Budapesti Ügyvédi Kamara tagjai számitanak, ahogy azt a bevezetőben már jeleztem.

1. táblázat. A budapesti és nem budapesti ügyvédek száma és aránya, 1875–1910

Évszám	Összes ügyvéd	Budapesti ügyvéd		Nem budapesti ügyvéd	
	fő	fő	%	fő	%
1875	4245	708	16,7	3537	83,3
1880	4619	778	16,8	3841	83,2
1885	4385	767	17,5	3618	82,5
1890	4487	898	20,0	3589	80,0
1895	4560	1048	23,0	3512	77,0
1900	4806	1233	25,7	3573	74,3
1905	5512	1453	26,4	4059	73,6
1910	6782	1891	27,9	4891	72,1

Miért volt meghatározó a fővárosi túlsúly az ügyvédi hivatás története szempontjából? A korszakban a hivatás legfőbb társadalmi kérdése az ügyvédek létszámának és munkaalkalmainak alakulása volt. Ezek a problémák Szende Pál és Buday Dezső munkáiban is megjelentek, amikor az ügyvédség „elszegényedéséről, túlszűfoaltságáról”, valamint a vidéki praxis kiegyensúlyozottabb jellegéről írtak. Az ügyvédi létszám korlátozásának tervezete után ezt a problémát nevezték *numerus clausus* vitának.¹⁶ Az ügyvédi létszám kérdése ráadásul szorosan illeszkedett az értelmi hivatások (kelet-)közép-európai diskurzusába. A magyar közvélemény például a zágrábi, illetve a bécsi eseményeket követte kitüntetett figyelemmel. A horvát ügyvédek 1888-ban készítették tervezetet a létszámkorlátozásra vonatkozóan, eszerint ötévente a kormány felülvizsgálta volna, hogy szükség van-e több

¹⁶ A praktizálók létszámának korlátozása, azaz a *numerus clausus* intézménye nem volt ismeretlen a magyar ügyvédek előtt, hiszen a neoabszolutista kormányzat az osztrák birodalomfél (1802) után azt Magyarországon is bevezette (1853), és csak 1861-ben oldotta fel a központi kinevezési rendszert. Talán az autokratikus emlékek miatt nem látta szükségesnek az ügyvédek többsége a zárt szám újbóli bevezetését az ügyvédi rendtartás megalkotásakor. NÉMETH László: Ügyvédek Zalában 1850–1875. *Jogtörténeti Szemle*, 2006/21. 32–43.

ügyvédre, egyébként pedig a kamarai választmány döntött volna a kinevezésekről. Horvátországban – Dalmáciát nem ideszámítva – azonban nemcsak szinte elenyésző autonómiával bírtak az ügyvédek, de lényegében az 1850-es években bevezetett osztrák rendtartás maradt érvényben. Azaz ott az ügyvédi hivatás teljes mértékben az állami akarattól függött, és a magyarral szemben a horvát ügyvédség jóval zártabb közegnek számított a korszakban.¹⁷ A létszámkorlátozásról szóló tervezetet végül az 1894-es zágrábi ügyvédgyűlésen el is fogadták, jogszabály-módosításra azonban nem került sor. A magyar viszonyokhoz képest tehát némileg gördülékenyebb volt a közös álláspont megfogalmazása, ám sem olyan jelentős mértékű fővároscentrikusság, sem olyan széles körű autonómia nem volt a horvát ügyvédség körében, mint a magyar ügyvédek esetében.¹⁸

Azzal, hogy a budapesti ügyvédség nagyobb ütemmel növekedett az egész korszakban, létszám szerinti befolyását is növelte az egész ügyvédi karon belül. Míg az 1870-es és 1880-as években a fővárosiak a magyar ügyvédség kevesebb mint egyötödét tették ki, addig részesedésük 1910-re már elérte a 28%-ot. Arányait tekintve egyébként a legintenzívebb előretörés budapesti oldalról az 1885 és 1900 közötti időintervallumban zajlott le. Az ügyvédi kart két nagy tömbre bontva megállapítható, hogy a budapesti ügyvédi létszám növekedési volumene az egész korszakban meghaladta a vidéki kamarák átlagát, ezzel is növelve a főváros és a budapesti ügyvédi kamara befolyását a hivatás keretein belül.

Nem egyszerű megállapítani, hogy vajon a fent említett ügyvédi létszám és annak növekedése soknak vagy még elfogadhatónak számított-e. A legkézenfekvőbb összevetési alapot a – kortársak által is előszeretettel emlegetett – lakosságszámhoz való viszonyítás képezi. Eszerint egy budapesti ügyvédre 1890-ben és 1900-ban kb. 1100, míg 1910-ben kevesebb mint 900 lakos

¹⁷ Mark CORNWALL: *Lawyers and their Transition out of the Habsburg Empire: the Case of Croatia*. Working Paper. 4–5.

Forrás: <https://www.academia.edu/39102537> (Letöltve: 2023. 07. 28.)

¹⁸ Ahol a numerus clausus-t nem tartják reakzionárius intézménynek. *Ügyvédek Lapja*, 1888/51. 14., *Ügyvédgyűlés Zágrábban*. *Ügyvédek Lapja*, 1894/45. 8.

jutott. Tehát a századelőn a fővárosi ügyvédek számának, illetve Budapest (és környéke) népességének növekedési üteme még nagyjából megegyezett, majd 1900 után az előbbi már jelentősen meghaladta az utóbbit.¹⁹ Ebből a szempontból vidéken még hátrózottabb fordulat történt: az 1900 előtti évtizedben még nőtt az egy ügyvédre jutó lakosok száma (4000-ról 4300-ra), majd azt követően itt is jelentős, a fővárosihoz hasonló arányú csökkenés történt 1910-re (3400 fő/ügyvéd). Ezzel együtt 1910-ben még mindig közel négyszer több lakos jutott egy vidéki ügyvédre, mint egy budapestire.²⁰

Ugyan ezek a számok azt feltételezik, hogy a vidéki ügyvédeknek több kliensük és munkaalkalmuk származott fővárosi társaiknál, a képlet természetesen jóval összetettebb, mint egy egyszerű arányszám. Mivel a korszakban az ipari és kereskedelmi vállalatok döntő többsége Budapesten üzemelt, és itt volt megtalálható a legtöbb, országos és nemzetközi szintű pénzügyi és számtalan más jogi képviselőt igénylő szövetkezet, ipartestület és egyesület, pusztán a lakosságából levezetni a munkaalkalmak esetleges alakulását meglehetősen egyoldalú. Ráadásul az ügyfelek lakhelye messze nem jelenti azt, hogy az adott személyek minden esetben a helyi ügyvédekhez bízta meg ügyeikkel. A fővárosi ügyvédek gyakran vállaltak vidéki ügyfeleket, legyenek azok magánszemélyek vagy éppenséggel részvénytársaságok. Talán éppen ettől a szívóhatástól féltek egyes vidéki kamaratagok akkor, amikor felemelték szavukat a budapesti ügyvédi kar – általuk túlzottnak vélt – létszámnövekedése ellen. A vidéki ügyvédek félelme azonban nem mondható alátámasztottnak, hiszen a részletes adatok rámutattak, hogy a századfordulóra a fővárosi ügyvédnövekedés lakosságárányosan alakult, ráadásul éppen ekkortól már a vidéki ügyvédség is hasonló ütemű növekedést produkált.

¹⁹ Ennek hátterében az állt, hogy miközben a népesség növekedési üteme már csökkent, az ügyvédi létszámé, főleg 1905 után, tovább emelkedett.

²⁰ A fenti számításoknál a 1890-es, 1900-as és 1910-es lakosságszám forrása: *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. A népesség főbb adatai*. KSH, Budapest, 1912. 804–806., 871. Budapest és környéke területének meghatározását lásd a bevezetőben.

A főváros elszívó hatásának eredményeképp tehát nemcsak a vállalkozó szellemű, tehetségesebb ügyvédek próbálták szerencsét Budapesten, hanem azoknak is több lehetősége adódott a karrierépítésre, akik például a gazdasági szféra irányába kívánták praxisuk ügyfélkörét terelni, gazdasági társulások jogi képviselőit kívánták elvállalni.²¹ Aggasztónak országos szinten leginkább a nagyvárosi, fővárosi tendenciákat, az „üzérkedő” ügyvédkedést tartották.²² Budapest mellett azonban a vidéki kamarákon belül is jól megragadható folyamatok voltak megfigyelhetők.

Fontos megjegyezni, hogy egyes vidéki régiókban az ügyvédi kamarák létszámgyarapodása jóval nagyobb ütemű volt az átlagosnál. Az 1900 és 1912 közötti időszakot nézve a marosvásárhelyi kamara tagsága közel másfélszeresére növekedett (84 főről 208-ra), de igen jelentős volt még a növekmény a máramaroszigetnél (115%), a brassóinál (93%), a szatmárnémetinél (90%) és a nagyváradinál (80%) is.²³ Ezen ügyvédi kamarák látványos gyarapodása mindenképp további kutatásokat igényel. A legnagyobb arányú növekedés érdekes módon olyan ügyvédi kamarák területén történt, amelyek Erdélyben vagy a Partiumban és annak közvetlen szomszédságában voltak megtalálhatók, mint például – az előbb felsoroltakon kívül – Arad, Debrecen, Nagyszeben és Temesvár. Talán nem tévedünk nagyot, ha ezt a tendenciát az 1872-ben a Kolozsvári Királyi Tudományegyetemen meginduló jogi oktatásra vezetjük vissza. Ugyan a korszakban a királyi és felekezeti jogakadémiákon ugyancsak lehetett jogi tanulmányokat folytatni, doktori fokozatot kizárólag az akkori két tudományegyetem jogi fakultásán lehetett szerezni,²⁴ a két ügy-

²¹ PAPP Viktor: Gyenge kötésekkel a gazdaságban. A budapesti ügyvédek részvénytársasági pozícióinak hálózatelemzése (1890–1910). In: KÖVÉR György–POGÁNY Ágnes–WEISZ Boglárka (szerk.): *Hálózat & Hierarchia. Magyar Gazdaságtörténeti Évkönyv 2020*. MTA BTK–Hajnal István Alapítvány, Budapest, 2020. 291–326.

²² WEISZ Ignác: A győri ügyvédgyűlés alkalmából. *A Jog*, 1892/36. 265–268.; A kenyérkérdés. A kassai ügyvédi kamara évi jelentéséből. *Ügyvédek Lapja*, 1894/5. 7.

²³ *Statisztikai Évkönyv*. I. m. 1900. 736., 1912. 488.

²⁴ ÁMÁN Ildikó: *A felsőfokú oktatási igazgatás története Magyarországon, különös tekintettel a jogászképzésre. Fejezetek a kolozsvári és a szegedi jogi*

védi vizsgabizottság pedig Budapesten, illetve Marosvásárhelyt működött.

Hasonló képet fest a vidéki kamarák növekedéséről a gyarapodás száma szerinti rangsor. Itt az első helyre 162 fős többllettel a debreceni kamara került, ezt követte a temesvári, az aradi, a nagyváradi, a máramarosszigeti, a marosvásárhelyi és a pozsonyi kamarák létszámbővülése. E testületek java része az előző mutatónál is előkelő helyen szerepelt, az egyedüli kivétel a korszak második legnagyobb ügyvédi kamarája, a pozsonyi. A létszámnövekedés tekintetében feltűnő, hogy a nyugati, dunántúli kamarák a rangsor második felében, annak javarészt utolsó harmadában foglaltak helyet. Empirikus feltárások hiányában csak feltételezni lehet, hogy e jelenség hátterében a dunántúli régióhoz kötődő jogakadémiákon (Győr, Pápa, Pécs) bekövetkezett negatív tendenciák játszottak fontos szerepet.

A kamarai létszám mellett legalább ilyen releváns az ügyvédi kamarák átlagéletkorának megváltozása a századforduló környékén. A jelenséget generációváltásként írhatjuk le. (Lásd 2. táblázat).²⁵

2. táblázat. Az ügyvédség életkori megoszlása 1900-ban és 1910-ben (%-os arányban)

Életkori csoportok	1900			1910		
	Budapest	Vidék	Összesen	Budapest	Vidék	Összesen
20–39 évesek	50,0	35,0	39,0	56,0	56,0	56,0
40–59 évesek	44,0	54,0	51,0	35,0	30,0	31,0
60 év felettek	6,0	11,0	10,0	9,0	14,0	13,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

oktatás köréből. Doktori disszertáció. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Szeged, 2020. 52.

²⁵ Magyar Korona Országainak 1900. évi népszámlálása. 8. Közszolgálati ágak és szabadfoglalkozások. KSH, 1906. 190–192.; A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 3. A népesség foglalkozása részletesen és a vállalati statisztika. KSH, Budapest, 1914. 736–737.

Budapesten már a századfordulón abszolút többségben voltak a 20–39 éves ügyvédek, majd a következő tíz évben a magas arányszámuk már csak mérsékelten növekedett tovább. Sokkal látványosabb átalakulás zajlott le a vidéki kamarák berkein belül, hiszen a 20–39 éves generáció aránya tíz év alatt 35%-ról 56%-ra ugrott, és ezzel 1910-re utolérte a fővárosi értéket.

Az 1910-es évekre a magyar ügyvédi kar tehát egy rendkívül gyors átalakuláson ment keresztül: a fiatalabb generáció térnyerése Budapesten már a századforduló előtt lezajlott,²⁶ míg az 1900 utáni generációváltás már javarészből a vidékre koncentrált. Összességében míg a századfordulón még minden második ügyvéd volt 40 éves vagy idősebb, addig 1910-ben már csak minden harmadik ügyvéd tartozott ebbe a kategóriába.

Az ügyvédi kar belső értékelésében azonban fennállt egyfajta ambivalencia, hiszen miközben messze nem csak a fővárosra koncentrált a generációváltás, a radikális ügyvédi hangok mintha nem vettek volna tudomást a vidéki ügyvédségen belül zajló folyamatokról. Hasonlóan jártak el a korábban említett véleményformálók, Szende Pál és Buday Dezső is, akiknek írásai nem minden esetben az aktuális társadalmi folyamatokra reflektáltak. A korabeli ügyvédek által sokszor hangsúlyozott fővárosi „vízfejűség”, a Budapestre való túlzott koncentráció csak egyik olvasata az ügyvédség társadalmi átrendeződésének. A vidéki kamarák ugyanis, az életkort tekintve, jócskán megfiatalodtak abban az időszakban, amikor a hivatás tagjai szinte kivétel nélkül a fővárosi tendenciákat tüntették fel negatív színben.

²⁶ KRÁLIK Lajos: I. m. II. kötet. 439.; VÖRÖS Károly: Budapest legnagyobb adófizetői 1888-ban. (Adalékok Budapest társadalomtörténetéhez a dualizmus korában III.) In: TARJANI Sándor (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából. XIX.* Budapesti Történeti Múzeum, Budapest, 1972. 373., 388.

A joggyakorlat kérdése

A következő problémakör, amely a vidéki és a fővárosi ügyvédség között fennálló viszonyra hivatott rámutatni, az ügyvédek mindennapi munkavégzéséhez, a munka során elsajátítható tapasztalat kérdéséhez kapcsolódik.

Az ügyvédi kar krónikása, Králik Lajos szerint a dualizmus alatt érvényben levő hároméves joggyakorlati rendszer nem felelt meg egy modern hivatás követelményeinek. Kritikája abban állt, hogy a túlzott mértékű specializáció miatt egy-egy ügyvédi irodában nem lehetett mindennemű jogi szakismerethez hozzájutnia az ügyvédjelölteknek. Králik szerint a joggyakorlat idejének emelése sem eredményezte volna az új ügyvédek szellemi színvonalának és gyakorlati képzettségének látványos javulását.²⁷ A joggyakorlati idő megemelésének követelése egyértelműen az osztrák ügyvédekhez való „felzárkózást” vetítette volna előre, Ausztriában ugyanis 1868-tól kezdve jelentősen megemelkedett a gyakorlati idő hossza.²⁸ A magyar ügyvédek egy része úgy tartotta, hogy a túlzott létszámnövekedést, melyet elsősorban Budapest könyvelt el, a hosszúra nyújtott joggyakorlat állította meg Bécs esetében.²⁹ Érvelésük alapját az mindenképp szolgálhatta, hogy a magyar és az osztrák ügyvédség számos hasonlóságot mutatott a korszakban. Az osztrák tartományokban a kamarai rendszer 1868-tól lépett életbe,³⁰ szabad és független volt a tevékenység, a kamarák gyakorolták az önigazgatást és a felügyeleti jogköröket, ügyvédi vizsgával és jogi doktorátussal védtek a hivatáshoz szükséges tudás színvonalát. Összességében

²⁷ KRÁLIK Lajos: I. m. I. kötet. 372–378.

²⁸ Christian NESCHWARA: IX. Die Entwicklung der Advokatur in Cisleithanien. Österreich im Spiegel der Gesetzgebung vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ende der Monarchie 1918. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte: Germanistische Abteilung*, 1998/1. 446.

DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgga.1998.115.1.441>

²⁹ Ügyvédek és közjegyzők Ausztriában. *Ügyvédek Lapja*, 1887/21. 7.; A budapesti ügyvédi kamara évi jelentéséből. *Ügyvédek Lapja*, 1906/10. 2.

³⁰ Peter WRABETZ: Österreichs *Rechtanwälte in Vergangenheit und Gegenwart*. Verlag Österreich, Wien, 2004. 54, 60–61.; Hans WAGNER: *Der österreichische Rechtsanwaltsstand. Aspekte zur Fiktion und Realität der Jahre 1919 bis 1938. Dissertation*. Universität Wien, Wien, 2008. 4–5.

tehát jól látható, hogy az osztrák és a magyar ügyvédség az 1860-as, 1870-es évektől kezdve a „liberális professzionalizáció” (*Liberale Professionalisierung*) útjára lépett rá.³¹

Az ügyvédjelöltek felkészültségével nemegyszer foglalkoztak maguk a kortárs ügyvédek is, és bár elismerték a budapesti ügyvédi kamara adminisztrációs téren tett intézkedéseit (a főnököknek évente, a megadott formanyomtatvány szerint, be kellett számolniuk a náluk bejegyzett ügyvédjelöltek magaviseletéről és működéséről), a jelöltek kari kötődésének, szolidaritásának erősítését és a joggyakorlat alatt folytatott egyéb tevékenységek korlátozását sürgősen elvégzendő feladatnak tekintették.³² Épp emiatt merül fel a kérdés, hogy milyen szempontok uralták az ügyvédjelöltek alkalmazásának piacát a korszakban, és hogy a szempontok között milyen súllyal szerepelt a fővárosi, valamint a vidéki ügyvédi gyakorlat.

Ennek bemutatásához két jogi hetilap, *A Jog* és az *Ügyvédek Lapja* által közzétett állás kínáló hirdetések tartalmát elemeztem. Az

³¹ A kontinentális Európában zajló átalakulási, professzionalizációs folyamatok kutatásában elvülhetetlen érdemei vannak Hannes Siegristnek, aki a német, a svájci és az olasz ügyvédi karokat elemezte összehasonlító módon. Tézise szerint négy, egymástól elkülöníthető, de akár egymásba is csúsztatható modell választható fel a professzionalizációs folyamatok esetében. A „felülről való professzionalizáció” (*Professionalisierung von oben*) modellje mindenekelőtt a német államokban (Poroszországban és Bajorországban) volt megfigyelhető, ahol az állam kezdeményezte a hivatások újraszabályozását. A „mérsékelt felülről való professzionalizáció” (*Gemäßigte Professionalisierung von oben*) az olasz tartományokra, Toszkánára és Nápolyra jellemző, ahol a politikai döntéshozók és a polgári réteg egyfajta kompromisszum eredményeképpen alakította a folyamatokat. A svájci tartományok története jelentette a harmadik utat: a kantonokban az ügyvédség a 19. század elejéig nem rendelkezett szakmai autonómiával és identitással, de a polgári átalakulás révén az ügyvédi hivatás is polgári foglalkozássá vált (*Bürgerliche Professionalisierung*). A 19. század végére, az 1878. évi német ügyvédi rendtartással ráadásul kiegészült a képlet egy további sémával, hiszen a „liberális professzionalizációnak” köszönhetően a német ügyvédek számára szavatolták a szakmai önállóságot, magas szintű képzettséget írtak elő számukra, és alapvetően a piaci hozzáférés is szabad volt. Hannes SIEGRIST: *Advokat, Bürger und Staat. Sozialgeschichte der Rechtsanwälte in Deutschland, Italien und der Schweiz (18–20. Jh.) 1. Halbband.* (Ius Commune, Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte 80.) Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1996. 41–68., 152–169., 406–411.

³² OKOLICSÁNYI Géza: Az ügyvédjelöltek szellemi és erkölcsi kiképzéséről. *Ügyvédi Kamarai Közlöny*, 1904/2. 28–41.

1885 és 1910 közötti időszak egyes éveiből válogatott állásajánlatok arra mutatnak rá, hogy az ügyvédeknek egyre fontosabbá vált a jelöltek gyakorlati tapasztalata (lásd 3. táblázat).³³

3. táblázat. Ügyvédjelölteknek szóló állásajánlatok tartalma két szaklapban (*A Jog, Ügyvédek Lapja*, 1885–1910)

	1885/ 1886	1890	1895/ 1896	1900	1905	1910
Állásajánlatok száma (db)	12	37	49	20	25	56
Gyakorlottság említése (%)	33,0	19,0	49,0	75,0	72,0	73,0
Gyakorlottság minőségének jelölése (%)	0,0	5,0	8,0	30,0	40,0	48,0
Önállóság előírása (%)	25,0	2,0	14,0	20,0	24,0	21,0
Speciális jogi tudás előírása (%)	8,0	2,0	6,0	20,0	8,0	10,0
Nyelvismeret előírása (%)	25,0	65,0	51,0	45,0	52,0	62,0

A legtöbb hirdetést tartalmazó évfolyamok (1895/1896 és 1910) esetében a gyakorlottság említése 50, illetve 75% körül alakult. Az állást kínálók csak elenyésző része keresett a korszakban kezdő ügyvédjelöltet, az összes hirdetés alig 5%-ban. Annak ellenére, hogy az állásajánlatok – műfaji sajátosságuk okán – rövidsége és tömörsége törekedtek, jól megfigyelhető a gyakorlati tudás általános kívánalma mellett annak valamilyen jelzővel való kiegészítése. Így az 1900-as évek elejétől kezdve egyre gyakrabban volt olvasható a „kellő”, „teljes”, „minden ágban jártas”, „teljesen képzett”, „hosszabb”, „nagyobb irodához megkívánt” gyakorlati ismeret előírása. Az állásajánlatok gyakorlat-

³³ A két hetilap adott évi lapszámaiból készült saját adatbázis alapján. *A Jog* című hetilap 1886-ban indult, így a táblázatban ennek az évnek az adatai szerepelnek. Az *Ügyvédek Lapja* hetilapnak 1895-ös évfolyama nem állt rendelkezésemre, így helyette az 1896-os évet emeltem be az elemzésbe. Az 1910-es évben csak az *Ügyvédek Lapja* hirdetéseit szerepelnek, mivel *A Jog* hetilap 1908-ban megszűnt.

ra vonatkozó megjegyzéseiből derült ki az a rendkívül érdekes tényező, hogy az ügyvédi kar tagjai érdemi különbséget tettek a Budapesten és a vidéken eltöltött gyakorlat között („nagy vidéki praxis”, „vidéki sommás gyakorlat”). Ez minden bizonnyal szorosán összefüggött azzal, hogy a fővárosban a nagyobb léptékű specializáció, illetve a munkamegosztás előrehaladott volta miatt az ügyvédek és ügyvédi irodák nem tudtak, nem akartak a kiterjedt jogélet minden elemével foglalkozni.

A magasabb szintű gyakorlati tapasztalat magával hozta a nagyobb felelősség, de a magasabb beosztás lehetőségét. Az állásajánlatok tanúsága szerint a többéves szakmai tapasztalattal rendelkezők előtt megnyílt az út az irodavezetői állás betöltéséhez, mindehhez persze több követelménynek is meg kellett felelni („önálló teljes gyakorlat és elmélet”, „nagyobb irodához megkívánt elmélet és gyakorlat”). A hirdetések ritkán írtak elő speciális jogi ismeretet, de amikor azt megkövetelték, szinte kivétel nélkül a telekkönyvi ügyekben való jártasságot értették rajta. Könnyen következtethetünk arra, hogy az ügyvédjelöltek joggyakorlati munkájának jelentős része ingatlanügyekhez, telekkönyvi bekelezésekhez kapcsolódó iratszerkesztési munkálat volt.

Amennyiben a 3. táblázatban feltüntetett és csoportosított kritériumokat rangsorolni szeretnénk, a gyakorlottság mellett egyértelműen a nyelvtudás volt az a szempont, amely jelentősen befolyásolta az ügyvédek által alakított munkaerőpiacot. A hat mintaév átlaga szerint ugyanis minden második állásajánlat előírta valamilyen idegen nyelv ismeretét. Ez döntő mértékben a német volt, de a nemzetiségi vidékeken dolgozó ügyvédek természetesen az adott régióban használatos más nyelvet is megkövetelték a jelöltektől, így például gyakran szerepelt a szlovák, a román, a rutén, a szerb, a horvát nyelv ismeretének előírása. A fővárosi hirdetések jól megkülönböztethetők voltak e szempontból. Itt ugyanis kizárólag a német nyelv ismeretét értették nyelvtudáson, mint ahogy messze Budapesten volt a legtöbb, pusztán magyarnyelv-tudással betölthető ügyvédjelölti állás is meghirdetve. Ugyancsak a fővárosban volt nagyobb lehetősége a kezdő ügyvédjelölteknek joggyakorlatuk megkezdésére.

Elsőre talán szokatlannak tűnő módon, de teljesen nyíltan jelentek meg a hirdetésekben az ügyvédi karon és a magyar társadalmon belül húzódó felekezeti-vallási feszültségek.³⁴ Nem egy olyan állásajánlat volt, amely kikötötte a leendő beosztott vallási hovatartozását. A munkács-szentmiklósi uradalom például kizárólag keresztény ügyvédjelöltek jelentkezését várta 1896-ban, hasonlóan Vieszt Károly nagyrőcei (Gömör vármegye) vagy Fábry Károly békéscsabai (Békés vármegye) ügyvédekhez. A nyilvánvalóan az izraelita vallású jelöltek kizárását célzó megfogalmazások mellett mindazonáltal voltak olyan ajánlatok is, amelyekben kifejezetten a zsidókat részesítették előnyben. Krausz Samu Berettyóújfalun (Hajdú vármegye), Hajdu Gyula Ógyallán (Nyitra vármegye) kínált izraelita jelölteknek állást. Fontos azonban kiemelni, hogy a vallási hovatartozást előíró állásajánlatok nagyon kevés számmal fordultak elő, és talán nem véletlen, hogy a budapesti hirdetésekben egyetlen esetben sem szerepelt ilyen felekezeti kitétel.

A fővárosi és a vidéki ügyvédi gyakorlat között láthatóan létezett bizonyos fokú különbség, ám kizárólag az előbbi elsajátítása még nem garantálta a munkaerőpiacon való biztos érvényesülést. A vidéki joggyakorlat ugyanis egy fontos kritériuma volt az ügyvédi hivatás sikeres gyakorlásának, így annak az ügyvédjelöltnek is fel kellett készülnie a vidéki ügyvédi gyakorlat fortélyai-ból, aki Budapesten született, tanult és ott folytatott ügyvédjelölti gyakorlatot. Balázs Adolf pályája kitűnően példázza ezt a jelenséget.³⁵ 1893 júniusában kezdte meg joggyakorlatát Détsy Imre

³⁴ A közép-európai professzionalizációnak – legalábbis az ügyvédek tükrén keresztül szemlélve – sajátos eleme volt a társadalmi kérdések, ellentétek, előítéletek felerősödése. Az 1880-as években a linzi kamarához tartozó ügyvédjelöltek egy része petíciót terjesztett a kamara vezetősége elé. Ebben kérték, „ajánlja a kamara az osztrák ügyvédeknek, hogy zsidó ügyvédjelölteket ne alkalmazzanak”. A lincai ügyvédi kamara. *Ügyvédek Lapja*, 1887/37. 7.

³⁵ Balázs Adolf 1871-ben született Pesten, izraelita családban. Az 1880-as évek végén a pesti evangélikus főgimnáziumban érettségizett, majd 1889-ben kezdte meg tanulmányait a pesti egyetem jogi fakultásán. Az első szigorlatot 1893. június 23-án sikerrel teljesítette, egy évvel később pedig a jogtudori fokozatot is megszerezte. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. P 965/2. *Születési anyakönyvi kivonat* – 1909. augusztus 16.; SZENTMIKLÓSSY Géza (szerk.): *A magyar feltámadás lexikona*. Budapest, 1930. 434.

fővárosi ügyvédnél, majd öt-öt hónapot töltött el Budapesten Murányi Ernőnél és egy ismeretlen nevű ügyvédnél, immár az eperjesi ügyvédi kamara területén. A fővárosba való visszatérésekor rövid ideig két másik kamaratagnál (Nagy Sándor és Schmiedl Ignác) is gyakornokoskodott, ezt követően tért vissza Murányi Ernőhöz, a törvényileg előírt három év joggyakorlat jelentős részét itt teljesítette. Balázs Adolf joggyakornokként tehát egyaránt gyűjtött tapasztalatot a fővárosban és vidéken is. A vidéki gyakorlat feltehetően csak az előnyére szolgált, amikor a századfordulón az akkor még önálló községre, Erzsébetfalvára költözött, hogy itt folytassa ügyvédi praxisát. A gyakorló ügyvéd 1903-ban képviselő-testületi tag, a világháborút követően pedig várossá vált település, Pesterzsébet városi tiszti főügyésze lett.

A budapesti ügyvédi kamara és az országos nyugdíjügy

A fővárosi és a vidéki ügyvédség közötti viszony komplexitásának érzékeltetéséhez egy harmadik szempontot, a korabeli ügyvédeket aktívan foglalkoztató nyugdíjügy kérdését is érdemes bemutatni.

Az idősödő, tevékenységet már nem folytató kamaratagoktól való gondoskodás eszménye egyidejű volt a modern hivatás alapelveinek megfogalmazásával. A Budapesti Ügyvédi Egylet 1866-os alapszabálya az elsők között említette az özvegyek és árvák megsegítésének szándékát és a tevékenységében korlátozott ügyvédek nyugdíjszerű ellátását. Az 1874. évi rendtartás mindazonáltal nem érintette a nyugdíj kérdését, így a kamarák lényegében az egyesületeknél már bevezetett gyakorlatot folytatták, a kamarai tagdíjak egy részéből és az egyéni adományokból finanszírozták a segélyeket.³⁶

A budapesti kamara csak helyel-közzel tudott a rászoruló tagoknak ellátást fizetni, így 1885-ben a választmánya kiküldött egy vizsgálóbizottságot, melynek élére Králik Lajos került.³⁷ E

³⁶ KRÁLIK Lajos: I. m. I. kötet. 315–317.

³⁷ KRÁLIK Lajos: I. m. II. kötet. 435–437.

bizottság végeredményben lemondott az országos nyugdíjintézet felállításáról, és mindössze egy, a budapesti tagoknak felállítandó, a kamarától szervezetileg független ügyvédi segélyegyletet javasolt.³⁸ A fővárosi grémium tehát ekkor még nem érezte magáénak a vidéki ügyvédséget ugyancsak érintő szakmai kihívásokat, ezért csak helyi megoldást javasolt a nyugdíjügy kérdésében.

Új ötletként merült fel egy vidéki ügyvéd 1887-es véleménycikében, hogy a nyugdíjügy kérdését teljes egészében bizzák az államra és a kormányzatra. Eszerint tehát az ellátás kérdését nem az ügyvédi rendtartás oldotta volna meg, hanem az adónemekhez hasonlóan az állam vetette volna ki az illetékeket.³⁹ Megint más megközelítést alkalmazott Balogh Sámuel zilahi ügyvéd, aki nem az államot vagy a kormányt, hanem a fővárosi ügyvédi kart és annak kamaráját jelölte meg a probléma megoldásának kulcsaként. A vidéki ügyvéd egy budapesti központú egyesületet kívánt felállíttatni, mely országos érdekkörben táncmulatságok és sorsjegyek szervezésével tőkét gyűjtött volna. Balogh elképzelhetőnek tartotta egy ügyvédek által kiadott politikai lap kiadását és a pénzüzetekkel való szövetkezet kiépítését is.⁴⁰ A vidéki ügyvédek köréből érkező javaslatok az 1880-as években nem érték el a céljukat, a nyugdíjügy problémájának megoldása a következő évtizedekre maradt.

1899-ben Nagy Dezső, a budapesti kamara nagy befolyással bíró titkára terjesztette be tervét a testület közgyűlése elé, amelyet hosszas tanácskozás után végül nagy többséggel fogadtak el. Eszerint a rendtartáson való kiigazítás részeként 1900. április 1-jétől megkezdte volna tevékenységét az országos nyugdíjintézet.⁴¹ Ugyan néhányan bojkottra szólítottak fel a budapestiek által elfogadott javaslattal szemben, 1900 tavaszán a vidéki kamarák választmányai napirendjükre vették a kérdést.⁴² Az igazságügyi miniszterrel szembeni várakozás megkérdője-

³⁸ KRÁLIK Lajos: I. m. II. kötet. 446–448.

³⁹ FRIEDER Adolf: Az ügyvédi kar anyagi helyzetéről. Teremtsünk ügyvédi nyugdíjalapot. *A Jog*, 1887/30. 247–248.

⁴⁰ BALOGH Sámuel: Hogyan lesz nyugdíj-alapunk? *A Jog*, 1887/45. 371–372.

⁴¹ A budapesti ügyvédi kamara rendkívüli közgyűlése. *A Jog*, 1899/27. 217–218., 1899/28. 222–223.

⁴² Az ügyvédi nyugdíj-ügy. *Ügyvédek Lapja*, 1900/21. 7.

lezhetetlen volt, a szolidaritás pedig egyértelműen áthatotta az egész ügyvédi kart. Míg 1885-ben a fővárosiak amellet tettek javaslatot, hogy kizárólag a budapesti kamaratagoknak hívjanak életre egy segélyező egyesületet, 1900-ban a budapesti kamara befolyásos embere már büszkén hangsúlyozta, hogy a budapesti ügyvédek nem feledkeztek meg vidéki kollégáikról, annak ellenére sem, hogy a fővárosi kamara egyedül is képes lett volna egy intézet felállítására.⁴³ Mindebből látható, hogy mind a fővárosi, mind a vidéki ügyvédek tisztában voltak a budapesti kamara kezdeményezőkézségével, illetve érdekképviselési súlyával. Az országos nyugdíjügy kérdése tehát szintén rávilágít arra, hogy a Budapesti Ügyvédi Kamara egyfajta irányító szerepet töltött be az ügyvédi hivatás professzionalizációjában, és példaként szolgált a vidéki ügyvédi kamarák számára.

A budapesti ügyvédeknek azonban az eredendő problémát, tudniillik azon kérdést, hogy a kamaráknak milyen autonómiaja és jogköre van, nem sikerült áthidalni. A Nagy-féle tervezet ugyanis a kamarákra bízta volna a nyugdíjintézethez történő csatlakozást és a díjszedés feladatát, a kormányzat azonban ehhez nem járult hozzá. 1905-ben a budapesti testület akkori titkára, Pap József még mindig ezt az akadályt kívánta leküzdeni előadói tervezetében, amelyet a sokadszorra felállított nyugdíjügyet vizsgáló bizottságnak nyújtott be.⁴⁴ Az 1907. évi országos ügyvédi kongresszuson így még mindig napirenden volt a nyugdíjügy. A hivatáson belüli magas fokú egyetértésre utalt, hogy az eredeti napirenden nagy szótöbbséggel változtattak, és a *numerus clausus* vita helyett a nyugdíjkérdést vették előre. A kidolgozott törvényjavaslattal ugyanis lényegében mindenki egyetértett, egyedül a szombathelyi és a balassagyarmati kamarák adtak hangot ellenvéleményüknek.⁴⁵ Ahogy a téma előadója fogalmazott: „6000 ügyvéd közül mindössze 200 van olyan, a ki

⁴³ NAGY Dezső: Az ügyvédi nyugdíj-ügy a kamarák előtt. *Ügyvédek Lapja*, 1900/21. 1.

⁴⁴ Az országos ügyvédi gyám- és nyugdíjintézet. *Ügyvédek Lapja*, 1905/25. 2–4.

⁴⁵ Jellegzetes, hogy a nevezett testületi képviselők sem a nyugdíjintézet ellen voltak, hanem éppen hogy a javaslatban megfogalmazott ellátás összegét kesvellték. PAP József (szerk.): *A Budapesten, 1907. október hó 7., 8. és 9. napjain*

a nyugdíjintézet ellen foglal állást, a többi 5800 pedig mint égető szükséglet, mint minden további halasztás kizáró szükséglet: ezen intézmény létesítését sürgeti, azt hiszem, hogy ilyen körülmények között a miniszter egy kis jóindulattal meggyőződhetik a kar konszenzusáról.”⁴⁶

A fenti megnyilatkozás mindenesetre árnyalja Nagy Dezső korábbi véleményét, miszerint a budapestiek önállóan is meg tudták volna szervezni a saját nyugdíjügyüket. Pozitív eredmény ugyanis végül úgy született e kérdésben, hogy a fővárosi és a vidéki kar össze tudta egyeztetni az érdekeit, és az ügyvédség közösen lépett fel az állammal szemben. Az 1907. évi ügyvédi értekezlet – amelyen a korszakban a legtöbben vettek részt – határozata végül megvalósult: az 1908 nyarán elfogadott XL. törvénycikk alapján 1909. január 1-jétől megkezdte működését az Országos Ügyvédi Gyám- és Nyugdíjintézet, amelynek automatikusan tagja lett minden bejegyzett kamaratag. Ezzel az ügyvédség professzionalizálódásának történetében egy fejezet lezárult.

Konklúzió

A fővárosi és a vidéki ügyvédség viszonyának, továbbá az ügyvédi kar szerkezetének áttekintése nem történhet meg a társadalomtörténeti alapkutatások elvégzése nélkül. Ezek hiányában itt csak néhány, ugyanakkor releváns szempontot vettem fel, amelyek segítséget nyújtanak a fenti kérdéskörök értelmezéséhez. A Budapest-centrikus professzionalizáció bemutatása ráadásul felhívta a figyelmet a dualizmus korszakában végbemenő folyamatok többretegűségére, a fővárosi-vidéki ügyvédség egymásrautaltságára. A főváros gazdasági, politikai, kulturális súlya vezetett oda, hogy egyre több ügyvéd Budapesten képzelte el karrierjét. Ez a tendencia egyértelműen kiolvasható a budapesti ügyvédi létszám, valamint a budapesti ügyvédi kamara egész karon belüli súlyának töretlen emelkedéséből. A növeke-

tartott országos ügyvédgyűlés naplója. Országos Ügyvédgyűlés, Budapest, 1908. 37–40.

⁴⁶ PAP József: I. m. 36.

désnek azonban határai is voltak. A századforduló környékén a vidéki kamarákon belül végbemenő generációváltást ugyanis könnyen eredményezhette a fővárosi kamaratagok elköltözése is. Megnyugtató választ erre a kérdésre természetesen a vidéki ügyvédség társadalomtörténeti kutatása adhatna. Szintén várat magára a vidéki központok szerepének meghatározása és összehasonlítása a fővárossal, felhívva így a figyelmet a vidéki folyamatok többszólalóműságra. A hivatást gyakorlókat ugyancsak kihívások elé állította a túlzott mértékű differenciálódás és szakmai specializáció, hiszen az ügyvédjelölteket és a kezdő ügyvédeket foglalkoztatni kívánók gyakran nemcsak a fővárosi, de a vidéki joggyakorlatot is megkövetelték.

A Budapest-centrikusság, valamint a generációváltások professzionalizációs folyamatokban betöltött szerepe mellett megfigyelhető volt több olyan tényező is, amelyek eddig kevésbé kerültek a kutatások látókörébe. Jelesül a korszakban többször vita tárgyát képezte, hogy mi a szerepe a budapesti ügyvédi kamarának az egész ügyvédségen belül, és hogy ezzel a szereppel mikor milyen feladatokat és kötelességeket vállalhat el. A vidéki ügyvédség egy része is úgy vélte, hogy a budapesti kamarának kell a vezető, illetve a kormányzat felé a közvetítő funkciót betöltenie. A karon belül ugyanakkor létezett egy olyan megközelítés is, amely nehezményezte a budapesti testület aktív tevékenységét. Ezek a körök lelkesedéssel fogadtak minden vidéki kezdeményezést, bízva abban, hogy a vidéki kamarák nagyobb súlyt helyeznek majd a vidéki ügyvédek problémáira. Az ügyvédi hivatás egyetemességébe és egységébe vetett hit tehát némileg csorbát szenvedett, még a budapestiek között is akadtak olyan szereplők, akik támogatták a vidéki kamarai mozgalmakat. Látható sikert azonban csak úgy értek el a különféle ügyvédi testületek, ha az érdekellentéteket félretették, és közösen fogalmazták meg céljait, közösen léptek fel az állammal szemben.

Mindez ugyanakkor már nem is annyira magyar sajátosság. A bécsi kamara kezdeményezőkézségét és az elért eredményeit a magyar ügyvédek is nyomon követték, lévén az osztrák ügyvédség körében hasonló tendenciák voltak megfigyelhetők a korszakban. Így a bécsi kamara példája mindvégig vezető szerepet

töltött be az ügyvédi hivatást érő kihívások tematizálásában, a megoldások keresésében.⁴⁷

A tanulmány eredményei összességében megerősítik azt az elképzelést, miszerint bizonyos társadalmakban a fővárosok domináns szerepet tölthettek be az értelmi hivatások, más értelemben pedig az értelmiség 19. századi átalakulásában. Az erős centralizáltságú hivatásrendek összehasonlító vizsgálata ekképp általánosabb értelmezést is nyújthatna a nyugat-európai és a (kelet-)közép-európai professzionalizáció közös vonásainak meg-rajzolásához.

⁴⁷ Vasárnapi munkaszünet az ügyvédi irodákban. *Ügyvédek Lapja*, 1896/25. 7.; Vasárnapi munkaszünet a bécsi ügyvédi irodákban. *Ügyvédek Lapja*, 1905/45. 8.; Ügyvédek talárban. *Ügyvédek Lapja*, 1897/42. 7.